

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Partij. Over het politieke leven in de vroege SDAP

Veldhuizen, A.P. van

Citation

Veldhuizen, A. P. van. (2015, June 30). *De Partij. Over het politieke leven in de vroege SDAP*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33721>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33721>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33721> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Veldhuizen, Adriaan Pieter van

Title: De partij : over het politieke leven in de vroege S.D.A.P.

Issue Date: 2015-06-30

Inleiding

Het ontbrak de Amsterdamse journalist Feiko Koster niet aan zelfvertrouwen toen hij in 1934 de inleiding van zijn boek *Het socialisme in de branding* schreef. Hij beloofde een geheel nieuwe kijk op de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP) te geven. 'Wij zullen gaan letten op haar leden,' schreef hij, 'op hetgeen deze leden denken, voelen en doen, op de talrijke sociale processen, waarin zij binnen deze beweging gewikkeld worden.' Koster volgde deze aanpak omdat hij meende dat de wetenschap geen baat had bij 'getheoretiseer' of 'de verkondiging van socialistische ideeën'. In plaats van naar de theorie, moest worden gekeken naar het 'mensenmateriaal'.¹

Met een scherp oog voor de ontwikkelingen die zich achter de publieke façade van de partij afspeelden analyseerde Koster het partijleven. Dat deed hij met een bijzondere methode. Als oud-student van de Amsterdamse hoogleraar Sebald Rudolf Steinmetz ontleende hij een groot deel van zijn inzichten aan de 'sociografie', een vakgebied dat tegenwoordig het midden zou houden tussen sociale geografie, sociologie en antropologie. Sociograaf Koster besprak moderne sociologen, bestudeerde statistische gegevens en onderzocht de geschiedenis van de SDAP.² Daarnaast nam hij de partijorganisatie onder de loep, interviewde hij betrokkenen en greep hij terug op zijn eigen ervaring als lid van de partij.

De voornaamste ontdekking die Koster deed, was dat leden sterk uiteenlopende redenen hadden om zich aan te sluiten bij de SDAP. Allereerst scheidde hij de aanhangers van het 'hoogere socialisme' van die van het 'lagere socialisme'. Vervolgens bracht hij binnen die groepen typering aan totdat hij 21 'socialistentypes' overhield.³ Hij zag bijvoorbeeld 'contributieleiden' die braaf betaalden, maar zelden op vergaderingen aanwezig waren. Daarnaast ontwaarde hij figuren die hij als 'carrièreleden' beschreef. Zij kwamen altijd opdruiven om hun baantjes veilig te stellen, zelfs als ze eigenlijk geen zin hadden om te vergaderen.⁴ Van iedere categorie gaf Koster een korte omschrijving, soms aangevuld met

een 'voorbeeldlid'. Met deze bril had nog nooit iemand naar een Nederlandse politieke partij gekeken.

Toch werd het boek geen succes. Er verschenen nauwelijks recensies en zelfs de sociaaldemocraten deden geen moeite om Kusters thesen tot onderwerp van debat te maken.⁵ Dat was opmerkelijk, want in zijn poging om de drijfveren en doelstellingen van de socialisten te openbaren, had Koster geen halve maatregelen genomen. Hij vergeleek de SDAP-leden impliciet met apen en natuurvölker, beschouwde eugenetica als een noodzakelijk middel om het ledenbestand te verstevigen en schreef niet zonder minachting over de politieke prestaties van zijn onderzoeksobject.⁶

Dat die felle toon de socialisten koud liet, had wellicht met de persoonlijke geschiedenis van Koster te maken. Na enige tijd lid van de SDAP te zijn geweest, was hij er een paar jaar voor het verschijnen van zijn boek gedesillusioneerd vertrokken. Als oud-lid gaf hij wel vaker commentaar op zijn voormalige partij. Volgens Koster waren de sociaaldemocraten te dogmatisch geworden en ook de toon van interne partijdebatten stond hem niet langer aan.⁷ Ten tijde van de publicatie van *Het socialisme in de branding* ging hij als liberaal of 'vrijzinnig nationaal' door het leven.⁸ Kennelijk waren zijn ideologische voorkeuren gewijzigd, maar had hij zijn fascinatie voor de socialistische partijcultuur behouden. Het lukte hem echter niet om daar zonder rancune over te schrijven. Zo stierf zijn sociografische studie een eenzame dood. Hoe begrijpelijk dat ook was vanwege de stijl van Koster, het is jammer dat zijn ledenperspectief niet de aandacht kreeg die het verdiende.

Een verantwoording van het ledenperspectief

Wie na tachtig jaar de handschoenen oppakt om bij wijze van proefschrift de opdracht uit een obscuur boek af te maken, is zijn lezers een goede verklaring schuldig. Die verklaring is er. Om twee redenen – heel andere redenen dan Koster gaf – is het vandaag de dag relevant om de leden centraal te stellen in het onderzoek naar politieke partijen.

Ten eerste kan dit type onderzoek een leemte opvullen in de geschiedschrijving over politieke partijen. Die ruimte is er omdat de meeste wetenschappelijke studies zich hebben geconcentreerd op electorale prestaties, ideologische debatten, institutionele ontwikkelingen en succesvolle partijleiders.⁹ De tradities, rituelen en omgangsvormen van gewone partijleden zijn aanzienlijk minder uitgebreid bestudeerd.¹⁰ Door juist dit onderdeel van het partijleven in het centrum van de belangstelling te plaatsen, is het mogelijk om de historiografie van politieke partijen meer reliëf te geven. Het ledenperspectief kan iets laten zien van wat zich in het hart van de partij afspeelde en zo bijdragen aan een completer geschiedbeeld van politieke partijen.

Ten tweede kan onderzoek naar partijleden ook iets vertellen over het *fenomeen* politieke partij.¹¹ Voor zover historici gewone partijleden onderzochten, vroegen zij zich vooral af wat deze leden voor de partij betekenden. Zij werden collectief bestudeerd als de kern van het electoraat of als de kweekvijver voor politiek talent.¹² Wanneer de leden het vertrekpunt van een onderzoek worden, draaien die verhoudingen om. Door te onderzoeken wat de partij voor haar leden betekende, komen andere functies van het fenomeen politieke partij aan het licht en worden andere processen in de partijpolitiek blootgelegd.

Onder anderen de historici Henk te Velde en Gerrit Voerman schreven al eerder over de mogelijkheden van een dergelijke benadering. In hun werk signaleerden zij dat geschiedschrijvers de politieke partijen vooral bestudeerden als organisaties die vanuit een samenhangende ideologie op zoek gingen naar electorale successen, maar dat in die onderzoeken niet altijd recht werd gedaan aan de sociale functies van de partij.¹³ Volgens zowel Te Velde als Voerman boden politieke partijen hun leden meer dan ideologie, inspraak en invloed alleen. Partijen voorzagen ook in iets wat 'sociabiliteit' wordt genoemd. Henk te Velde omschreef de behoefte aan sociabiliteit als 'de behoefte aan onderling gezelschapsleven, een cultivering van contacten met gelijkgestemden en in het verlengde daarvan de neiging om gemeenschappelijke activiteiten te ontplooiën in plaats van als individu te opereren'.¹⁴ Oftewel: naast ideologie, inspraak en invloed vonden de leden ook gezelligheid, gemeenschapsgevoel en lotsverbondenheid in hun partij. Die functie had gevolgen voor de partijpolitieke processen die zich binnen de partij afspeelden. Niet alleen de individuele keuze om partijlid te worden en te blijven, maar ook politieke en organisatorische ontwikkelingen in de partij werden door de vraag naar sociabiliteit beïnvloed.

Er is dus een goede reden om de sociale kant van het partijleven niet louter als bijzaak te zien, maar om het ook als een cruciaal en vormend onderdeel van de partijgeschiedenis te beschouwen. Dat zal in dit boek gebeuren. Het is daarbij zeker niet de intentie om sociale processen tot de motor van het partijleven te bestempelen; ideologie, organisatiestructuur en machtsvraagstukken zijn en blijven van groot belang voor het functioneren van de partij. Het is juist de bedoeling om een aanvulling te geven op de bestaande historiografie over politieke partijen.¹⁵

Afbakening: partij en periode

Nu is het de vraag welke partij het beste voor dit onderzoek in aanmerking komt. Wie slechts de historiografie van één partij wil aanvullen, zou iedere willekeurige partij kunnen onderzoeken. Maar zoals gezegd: dit

boek wil meer doen dan dat alleen. Het moet een voorzet geven om het ontstaan en functioneren van het *fenomeen* politieke partij vanuit een ander perspectief te bekijken. Daarom is de hier bestudeerde partij idealiter archetypisch voor andere partijen. Het is niet realistisch om te veronderstellen dat er één partij is die voor alle andere partijen model kan staan. Het is echter wel mogelijk om een partij te onderzoeken die niet alleen vroeg ontstond en voldoende archiefmateriaal naliet, maar ook serieuze sporen in de politieke geschiedenis heeft getrokken. Daarnaast is het van belang om een partij te bestuderen die al vaker onderwerp van onderzoek is geweest, zodat een bijdrage kan worden geleverd aan een bestaand historiografisch debat.

Een blik op de historiografie leert dat er twee Nederlandse partijen zijn die direct aan deze criteria voldoen.¹⁶ Aan het einde van negentiende eeuw waren de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP) de eerste organisaties die zichzelf 'politieke partij' noemden. Beide partijen zouden bovendien uitgroeien tot een 'moderne massapartij': een gedisciplineerde politieke organisatie die zich kenmerkte door zakelijke professionalisering, een gemeenschappelijke ideologie, een geolied bestuursapparaat en een groot ledenbestand dat zich als een buitenparlementaire beweging gedroeg.¹⁷ Daarmee dwongen ze een voorname plaats af in de politieke geschiedenis van de eerste helft van de twintigste eeuw. Verre opvolgers van deze partijen, het CDA en de PvdA, hebben nog steeds een vaste plaats in het politieke landschap. Het vroege ontstaan van de ARP en de SDAP, hun prominente rol in de geschiedenis en de geschiedschrijving, aangevuld met het feit dat hun politieke erfenis tot op de dag van vandaag voortleeft in andere partijen, maakt hen tot geschikte studieobjecten.

Vervolgens is uit dit tweetal een keuze gemaakt. Om aansluiting te vinden bij de bestaande historiografie, is gekozen voor de sociaaldemocraten. De antirevolutionairen mochten in Nederland weliswaar de eerste landelijk georganiseerde politieke partij zijn, in het buitenland hadden ze geen duidelijke evenknie. De sociaaldemocraten hadden dat wel en waren al vroeg onderwerp van internationaal onderzoek. Hun geprofessionaliseerde optreden en de wijze waarop zij een vaste plaats verwierven in zowel het maatschappelijke als het politieke landschap spraken velen tot de verbeelding. Al in 1911 liet de Duits-Italiaanse socioloog Robert Michels zien hoe de Duitse sociaaldemocraten zich als een massieve buitenparlementaire beweging organiseerden.¹⁸ In de internationale historische en politicologische literatuur is de aandacht voor sociaaldemocratische partijen daarna nooit meer verdwenen.¹⁹

In Nederland ging dat niet anders. Ook hier werd de SDAP al gauw een

dankbaar onderwerp van onderzoek. Aanvankelijk werd de historische agenda bepaald door mensen die bij de partij betrokken waren, maar vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw nam het aantal wetenschappelijke studies gestaag toe.²⁰ Dat de sociaaldemocraten zo rijkelijk met historische aandacht werden bedeed, heeft voor dit onderzoek in ieder geval één interessante bijkomstigheid. Want hoewel hierboven werd opgemerkt dat er geen overvloedige aandacht is geweest voor de invloed van sociabiliteit op het functioneren van politieke partijen, ligt dat juist binnen de socialistische historiografie iets anders. De Nederlandse socialistische cultuur ten tijde van het interbellum bijvoorbeeld, is meermaals onderwerp van onderzoek geweest.²¹ Hoewel die publicaties heel andere invalshoeken kiezen dan dit boek – ze bespreken weliswaar de cultuur van de SDAP, maar hebben veel minder aandacht voor de rol van culturele elementen in het partijvormingsproces – en ze bovendien een andere periode bespreken, bieden ze wel context voor dit onderzoek. Belangrijker voor dit onderzoek is het werk van historicus Dennis Bos. In zijn *Waarachtige Volksvrienden* wordt de periode vlak voor de oprichting van de SDAP vanuit politiek-cultureel perspectief beschreven.²² In zeker opzicht is dit boek daarop een vervolg.

Ook in de buitenlandse literatuur gaan de socialisten voorop in het schaarse onderzoek dat de leden het vertrekpunt van partijgeschiedenissen maakt. Over Duitse, Engelse, Spaanse en Belgische partijen verscheen al werk dat in meer of mindere mate aandacht had voor de betekenis die leden aan hun organisatie gaven.²³ Omdat dit boek de nadruk legt op ontwikkelingen in de Nederlandse partij, is ervoor gekozen om deze buitenlandse studies – die net als veel Nederlandse werken een fundamenteel andere aanpak hanteren dan dit boek – hier niet actief te bespreken. Toch is het belangrijk om te beseffen dat deze internationale historiografie bestaat. Die biedt immers de mogelijkheid om in de toekomst vergelijkend of anderszins aanvullend vervolgonderzoek binnen de sociaaldemocratische stroming te doen. Dat die vergelijking hier niet wordt gemaakt, komt omdat voor dit boek een tijdrovend bronnenonderzoek nodig was. Dat betekent echter niet dat alles wat in dit boek besproken wordt uniek is voor de SDAP. Het zou goed kunnen dat vergelijkende studies later zullen uitwijzen dat er sprake is van een bredere tendens.

Over de periodisering moet eveneens een aantal opmerkingen worden gemaakt. Omdat dit boek wil schetsen hoe culturele en sociale ontwikkelingen invloed hadden op het ontstaan en functioneren van partijen, is het verstandig om bij het begin te beginnen: de SDAP wordt vanaf haar oprichting bestudeerd. Door de vroegste partijpioniers – de mensen die nog geen interne voorbeelden hadden waaraan zij zich konden spiegelen –

te onderzoeken, kan concreet worden getoond hoe de culturele en sociale kant van het partijleven een rol speelde bij de vormgeving van voornamelijk partijinstituten en toonaangevende afdelingen. De meeste aandacht zal daarom uitgaan naar de periode tussen 1894 en 1900.²⁴ Om te laten zien dat cultuur en sociabiliteit ook na de oprichting van invloed bleven, is ervoor gekozen om een iets langere periode te bestuderen. In dit boek is 1909 het eindpunt van het onderzoek. In dat jaar vond binnen de SDAP het ‘Deventer Schisma’ plaats: de apotheose van een slepende strijd over de politieke richting van de partij, waarna een deel van de leden zich afscheidde. Daarmee vormt deze episode een natuurlijk eindpunt.

Deze periodisering brengt meteen een waarschuwing met zich mee: dit boek gaat uitsluitend over de pioniers van de SDAP. De SDAP in dit boek is niet de partij waarover vandaag de dag nog verhalen uit de eerste hand rondgaan, niet de partij van de afgeronde verzuiling, niet de partij van de Meiboom en de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC), niet de partij van het wethouderssocialisme en niet de partij van de revolutie van Troelstra. In de periode die dit boek beschrijft, kwam de SDAP nooit boven de tienduizend leden uit, werden er nog geen bestuurders geleverd en functioneerden de weinige Kamerleden – dat waren er zeven in 1909 – nog in een relatief isolement.

Methode: het verenigingsleven in beeld

Om het partijleven goed over het voetlicht te brengen, wordt de beginnende SDAP als een vereniging bestudeerd.²⁵ Waarom voor die aanpak is gekozen, wordt in het eerste hoofdstuk uitgebreid beargumenteerd. Het betekent in ieder geval dat vooral gewone leden onderzocht zullen worden. En ja, dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. SDAP-coryfee Johan Schaper zei in 1919 al: ‘Helaas! Geen uitgave kan verschijnen, die vermogen te omvatten de getuigenissen van al de liefde, trouw en afhankelijkheid van de grote massa der leden, wier namen nooit of zelden gedrukt, doch die in de partij met vurige geestdrift en onbegrensde toewijding den strijd voeren voor ons aller groots ideaal.’²⁶ Sociaaldemocraten die zonder iets te zeggen vergaderingen bezochten, een onopvallende stem zongen in het arbeiderskoor en bij congressen op de achterste rij plaatsnamen, lieten weinig papieren sporen na, en voor het afnemen van interviews is het inmiddels te laat.

Toch is fragmentarisch bronnenmateriaal geen reden om dit onderzoek niet uit te voeren. Om te laten zien hoe vormend culturele achtergronden en sociabiliteit waren in de ontstaansgeschiedenis van de SDAP is een opsomming van het totaal aan individuele ervaringen geen vereiste. Het is belangrijker om het verenigingsleven op een begrijpelijke

manier te ontsluiten en te duiden. Dat kan op verschillende manieren gebeuren. Zo zouden kwantitatieve analyses van het ledenbestand kunnen worden gemaakt. Statistieken, grafieken en tabellen over beroepsgroepen, woonplaatsen en leeftijdscategorieën kunnen iets vertellen over de samenstelling van de partij en de opbouw van haar ledenbestand. Zulke gegevens zijn echter voor lang niet alle onderdelen van de partij beschikbaar.²⁷ Bovendien geeft dit soort gegevens weinig inzicht in de betekenis die de leden aan hun lidmaatschap gaven, terwijl juist dat cruciaal is voor een onderzoek dat wil laten zien wat de partij voor haar leden betekende en welke invloed die betekenis had op het functioneren van de partij. Daarom is gekozen voor een meer idiografische benadering. Door grote stapels brieven, dagboeken, notulen, genealogische gegevens, kranten en administratieve overblijfselen te bestuderen en te interpreteren is een verhalende geschiedenis over het partijleven in de SDAP geschreven.²⁸ Verschillende onderdelen van de partij worden kwalitatief bestudeerd zonder te streven naar een 'totaalgeschiedenis' en zonder representativiteit te claimen.

Deze *show, don't tell*-benadering brengt met zich mee dat dit boek onmogelijk dé partijcultuur van de SDAP kan bespreken. Het zou om twee redenen zelfs ongeloofwaardig zijn om de culturele en sociale ontwikkelingen als monolithisch af te schilderen. Ten eerste is het methodologisch niet verantwoord om te claimen dat dit boek een representatief beeld schetst van *alles* wat zich aan culturele processen in de partij voltrok. Iedere pretentie dat het er in de SDAP 'altijd x of y aan toeging', zou met één tegenvoorbeeld eenvoudig te falsificeren zijn. Ten tweede is er een inhoudelijke reden die het onaantrekkelijk maakt om de SDAP als monocultuur af te schilderen: de partij was namelijk geen monocultuur. Steeds weer blijken afdelingen en hun leden er eigen opvattingen over het partijleven op na te houden.

Om die diversiteit binnen de partij tot haar recht te laten komen, volgt dit onderzoek twee sporen. In de hoofdstukken 2, 4 en 6 wordt een aantal personen, gebeurtenissen en locaties aan zeer nauwkeurig en kleinschalig onderzoek onderworpen. Deze studies op microniveau worden in de historiografie *thick descriptions* genoemd. Het zijn geen vertellingen die de bedoeling hebben om de besproken mensen of netwerken vanwege hun grote daden in het zonnetje te zetten. Veel meer dan dat beschrijven ze de context waarin de keuze voor het partijlidmaatschap werd gemaakt, of de context waarin een kleine groep leden invulling gaf aan dat lidmaatschap.²⁹ Eigenlijk wordt een blik geworpen net náást de bekendste en belangrijkste momenten en personen. Door deze gedetailleerde deelonderzoekjes naar onbekende onderwerpen komt de leefwe-

reld centraal te staan die in veel andere studies aan het oog onttrokken bleef.

In de hoofdstukken 3, 5 en 7 gebeurt iets anders. Daarin worden sociale en culturele ontwikkelingen in de partij in den brede besproken. Zo wordt in hoofdstuk 3 een viertal oprichtingsgeschiedenissen van SDAP-afdelingen geschetst. Daaruit blijkt hoe bestaande verbanden werden voortgezet in enkele vroege afdelingen van de partij. In hoofdstuk 5 wordt onderzocht of sociabiliteit ook een rol speelde in het ontstaan van landelijke netwerken. Om te voorkomen dat sociabiliteit en cultuur alleen met knusse gezelligheid worden geassocieerd, wordt in hoofdstuk 7 de rol van ruzies in de partij bestudeerd. Conflicten laten culturele botsingen en sociale processen rondom groepsvorming, positiebepaling en machtsverdeling namelijk extra scherp zien. Anders dan voor de kleinschalige studies zijn voor deze hoofdstukken ook uitgebreide analyses van het ledenbestand gemaakt en zijn grote aantallen afdelingen bestudeerd.³⁰ Toch is ook hier geprobeerd om tendensen steeds aan de hand van concrete en verhalende voorbeelden te laten zien en niet te volstaan met de presentatie van cijferreeksen. Deze expliciete keuze voor het historische verhaal heeft ertoe geleid dat lang niet alle onderzochte gegevens letterlijk in de tekst zijn opgenomen. Dat hangt dan weer samen met de ambitie om geen al te omvangrijk boek te schrijven.³¹

Casusselectie

Er wordt in dit boek, zoveel is duidelijk, geen 'totaalgeschiedenis' geschreven. Niet ieder SDAP-lid krijgt een eigen portret en niet iedere afdeling, partijorganisatie of subvereniging wordt individueel besproken. Tegelijkertijd is er ook niet voor gekozen om aan de hand van willekeurige steekproeven te bepalen welke partijleden, suborganisaties en afdelingen wel bestudeerd zullen worden. Het aantal mensen, afdelingen en organisaties dat voor bestudering in aanmerking komt, is dermate klein en ongelijkmatig over de partij verdeeld, dat juist een blinde steekproef al gauw tot een onevenwichtig beeld zou leiden. Toch moest er een keuze gemaakt worden om bepaalde mensen wel en andere mensen niet te bespreken. Per hoofdstuk zal daarbij apart bij worden stilgestaan, maar het is goed om hier alvast een algemene opmerking te maken over de werkwijze. Bij de casusselectie is namelijk steeds teruggevallen op een viertal criteria.³²

Ten eerste is er het pionierscriterium. Afdelingen en personen die uitgebreid worden besproken, sloten zich in een vroeg stadium aan bij de SDAP. Dit onderzoek richt zich op de periode 1894-1909, maar de nadruk ligt op de partijpioniers die tussen 1894 en 1900 betrokken raakten. Door deze periodisering valt een aantal belangrijke afdelingen van later

datum bij voorbaat af voor individuele bespreking. Hier en daar is dat criterium iets soepeler gehanteerd. De afdeling Laren die in hoofdstuk 7 wordt besproken, werd bijvoorbeeld na 1900 opgericht. De samenstelling van de afdeling – veelal mensen die tot de eerste intellectuele partijleden behoorden en een interessante voorgeschiedenis binnen de landelijke partij hadden – zorgt er echter voor dat juist deze afdeling een bijzonder licht kan werpen op de vroegste fase van de partij. Het gaat bij dit criterium dus niet louter om de tijdsspanne, maar vooral om wat de betreffende casus zegt over de partijpioniers en de eerste fase van het partijleven.

Ten tweede zijn afdelingen gekozen die tezamen iets laten zien van de diversiteit binnen de SDAP. Er is een kwalitatieve afweging gemaakt voor de bespreking van details die veelzeggend zijn voor wat zich binnen de bandbreedte van het grote verhaal van de partij afspeelde. In de afdelingen die het boek als aparte casus hebben gehaald, komt een grote stad als Amsterdam aan bod, maar ook provinciesteden en dorpen. Er worden afdelingen besproken die en groupe ontstonden vanuit de voorloper van de SDAP, de Sociaaldemocratische Bond (SDB), en afdelingen die voortkwamen uit de noeste arbeid van een volhardende enkeling. Er zijn afdelingen bij die succesvol waren en afdelingen die bleven voortmodderen. Er zijn afdelingen bij die werden geleid door arbeiders en afdelingen waarin intellectuelen het voortouw namen. Bovendien is met Laren gekozen voor een afdeling die uitzonderlijk goed geïntegreerd was in de landelijke partijtop, terwijl een afdeling als Warga daar juist betrekkelijk ver vanaf stond. Zo wordt – zonder een claim op representativiteit te doen – toch recht gedaan aan de grote verscheidenheid binnen de partij.

Ten derde is bij de bespreking van afdelingen gekozen voor afdelingen waarover nog geen serieuze monografieën zijn verschenen. De afdelingen Den Bosch, Eindhoven, Breda, Tilburg en Maastricht bijvoorbeeld, zijn eerder onderwerp geweest van uitgebreide wetenschappelijke studie.³³ Deze werken zijn vanzelfsprekend geraadpleegd voor dit onderzoek en er wordt ook naar verwezen wanneer algemene tendensen worden besproken, maar deze afdelingen zijn niet gekozen als casus voor een aparte bespreking. Die afweging is gemaakt omdat dit boek ook de ambitie heeft een aantal nieuwe voorbeelden te behandelen; een groot deel van de afdelingen en personen dat hier aan de orde komt, is niet eerder besproken. Er is één uitzondering op al het voorgaande gemaakt: dat is de keuze voor de afdeling Amsterdam, of beter gezegd, voor de diverse Amsterdamse afdelingen. Omdat een substantieel deel van de eerste SDAP-leden in Amsterdam woonde en het partijkantoor er gevestigd was, is het gerechtvaardigd deze stad uitgebreid onder de loep te nemen.³⁴

Nadat aan de hand van de drie bovenstaande criteria een lijst met afdelingen werd gemaakt, is de definitieve keuze gemaakt op basis van de beschikbaarheid van bronmateriaal. Dit vierde criterium heeft grote gevolgen gehad op de casusselectie, want van weinig vroege afdelingen is overdadig archiefmateriaal beschikbaar. Om een goed beeld te krijgen van het afdelingsleven zijn naast notulen, correspondentie en ledenlijsten bijvoorbeeld ook adresgegevens nodig om genealogisch onderzoek uit te voeren. Toch heeft dit selectiecriterium er niet toe geleid dat alleen de beschikbaarheid van SDAP-archiefmateriaal doorslaggevend is geweest. De afdelingen in Holwerd en Garsthuizen bijvoorbeeld lieten weinig partijarchiefmateriaal na, maar via kranten en lokale archieven is toch veel informatie over de betrokken leden boven water gekomen.

Deze aanpak heeft verstrekkende gevolgen. Ten eerste komen niet alle belangrijke en bekende onderdelen van de partij zelfstandig aan bod. Er is bijvoorbeeld geen hoofdstuk over de vrouwenbeweging, de 1 mei-viering of de Tweede Kamerfractie. Dat zal voor sommige lezers voelen als een pijnlijk offer, maar dit is niet zonder reden gedaan. In de loop van dit boek zal blijken dat vrijwel alle onderzochte leden meerdere banden met hun partij hadden: ze waren niet alleen betrokken bij een afdeling, maar hadden daarnaast ook hun leesgezelschap, vrouwenclub of koor. Anderen waren met een groot deel van hun familie lid geworden van de SDAP, of spraken hun partijgenoten in de rol van buurvrouw, vriend of collega. Om de vervlechting van de partij met het alledaagse leven goed te belichten en de bestaande historiografie optimaal aan te vullen, is ervoor gekozen om de leden en hun netwerken als uitgangspunt te nemen, niet de formele organisatiestructuur.³⁵

Tot slot

Vooraf moet nog één belangrijke opmerking worden gemaakt. Zoals uit citaten zal blijken, werden de termen ‘socialisme’ en ‘sociaaldemocratie’ in de onderzochte periode voortdurend door elkaar gebruikt.³⁶ In partijkrant *De Sociaaldemokraat* werd dat als volgt uitgelegd: ‘[De leden van de SDAP] waren *sociaaldemokraten*. Als *socialist* van meening dat grond, fabrieken, machines, grondstoffen en andere arbeidsmiddelen *niet* meer moeten toebehoren aan de kleine klasse van *kapitalisten* doch aan de gemeenschap, waren zij tevens *demokraten*, voorstanders der *volksregering*.’³⁷ Sociaaldemocraten waren dus socialisten die zich tevens als democraten beschouwden, daarom noemden zij zichzelf even gemakkelijk ‘socialist’ als ‘sociaaldemocraat’. In dit boek zal dat ook gebeuren.